

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

М. О. Шопіна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
asura_alex@mail.ru*

У даній статті було проведено порівняльний аналіз досліджень і публікацій із проблем психологічних чинників розвитку творчого потенціалу підлітків, індивідуалізації творчого процесу та психологічного явища креативності, висвітлено основні концепції прояву творчої діяльності та розвитку творчого мислення в дослідженнях вітчизняних та іноземних вчених. Розглянуто прояви творчого потенціалу підлітків, психологічні умови формування творчого потенціалу, а також визначено зв'язок інтелекту з креативністю учнів підліткового віку. Проаналізовано місце та роль інтелекту в структурі творчої активності особи, при вирішенні питання психологічного явища творчого потенціалу особистості чітко визначено різницю термінів задатки та здібності. На підставі аналізу результатів досліджень чітко визначено основні чинники, що впливають на рівень внутрішньої мотивації до творчості дітей підліткового віку.

Ключові слова: психологія творчості, творчий процес, креативність, творчий потенціал, здібності, творча здібність, творча діяльність, ознаки творчості, творча реалізація, розумовий розвиток учнів, навчальна діяльність.

THE PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF YOUTH'S CREATIVE POTENTIAL DEVELOPMENT

M. O. Shopina

*PhD in Psychology, associate professor of Pedagogics and Psychology Department
Lugansk Regional Institute of Post-graduate Pedagogical Education, Lugansk, Ukraine
asura_alex@mail.ru*

The comparative analysis of research and publications dedicated to the topic of psychological factors of youth's creative potential development, creative process individualization and creativity as a psychological phenomenon is shown. The main concepts of youth's creativity and creative thinking development by the Ukrainian researches and foreign scientists are presented. Manifestations of youth's creative potential, psychological aspects of creative potential training are defined. The correlation between intelligence and teenager's creativity is stated.

The place and role of intellect in the structure of person's creative activity is analyzed. The difference between such notions as «inclinations» and «capacities» is assigned. Based on the research results, the main factors that influence the level of internal motivation of youth's creativity are defined.

Key words: psychology of creativity, creative process, creativity, ability, creative ability, creative activity, signs of creativity and creative implementation, pupils' intellectual development, educational activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних наукових джерелах вказується, що в процесі реалізації творчого та інтелектуального потенціалу особистості вирішальними є саме особливості особистісних ресурсів індивіда. Як показує аналіз наукової літератури, психологічні дослідження творчого потенціалу ведуться сьогодні у таких площинах: 1) можливість продуктивно діяти в ситуаціях новизни й невизначеності, при недовіках інформації, коли немає заздалегідь відомих способів дій, що гарантовано ведуть до позитивного результату; 2) можливість створювати що-небудь, що володіє новизною й оригінальністю.

Крім того, прояв творчого потенціалу тісно пов'язане з емоційними чинниками, особливостями міжособистісної взаємодії й мотиваційної сфери, що спонукує до прояву творчих здатностей.

У такий спосіб творчий потенціал містить у собі:

- інтелектуальні передумови творчої діяльності, що дозволяє створити щось нове, раніше невідоме, а також попередня база знань, високий інтелектуальний поріг, що необхідно для того щоб це нове створити;
- особистісні якості, що дозволяють продуктивно діяти в ситуаціях невизначеності, виходити за рамки передбачуваного, проявляти спонтанність;
- метатворчість – життєва позиція людини, що припускає відмову від шаблонності, стереотипності в судженнях і діях, бажання сприймати й створювати щось нове, змінюватися самій й змінювати світ навколо себе, високу цінність волі, активності й розвитку.

У підлітковому віці усвідомлення власних здібностей висувається в розряд провідних. Виділяється ряд моментів, які, можливо, складають етапність цього процесу. Це, насамперед, початковий подив, здивування, що пов'язані з першими успіхами: «ніколи не думав, що проект виявиться найкращим». Підлітки потребують кваліфікованої оцінки власних досягнень, їх порівняння з досягненнями інших, що, безумовно, сприяє самооцінці здібностей. Творчість у підлітковому віці дуже часто проходить у формі групової роботи, тому підлітки неминуче зустрічаються з груповими оціночними нормами, які стають джерелом оцінки власних і чужих здібностей. Таким чином, усвідомлення власних здібностей стимулює активність підлітків, спрямовуючи їх на досягнення. Отже, усвідомлення й оцінка здібностей є не одномоментним ситуативним актом, а тривалим процесом, ключову роль у якому відіграє результат діяльності, а це в свою чергу актуалізує мотиви досягнення.

Мета даної статті – простежити сучасні тенденції дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу учнів підліткового віку. *Об'єктом* виступають психологічні особливості прояву творчого потенціалу у підлітковому віці. *Предметом* – виявлення психологічних умов та чинників розвитку творчого потенціалу підлітків.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Проблема розробки шляхів розвитку творчої особистості знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В. Алфімов, В. Андреев, Д. Богоявленська, В. Бутенко, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кичук, П. Кравчук, О. Кульчицька, В. Моляко, А. Лук, М. Поташик, В. Рибалка, С. Сисоева, Т. Сущенко, Н. Тализіна). Проблемі формування творчого потенціалу присвячено значну кількість досліджень. Більшість науковців визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати у певну систему. М. Бахтін, І. Бех, Л. Виготський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов уважають найважливішими у формуванні творчої особистості психологічні аспекти творчості, внутрішні процеси, а механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі – основою творчої діяльності. Наукові праці Г. Альтшуллера, В. Клименка, В. Моляко, Ю. Кулюткіна, Д. Пойа торкаються проблеми управління процесом творчості, створення умов, які б забезпечували інтуїтивне осягнення ідей розв'язання проблеми; створення творчого клімату в науковому, педагогічному та учнівському колективах; пропонують особливі евристичні прийоми вирішення творчих завдань.

Підлітковий вік – це період активного самоствердження і конкуренції за визнання. Оскільки навчальна діяльність у силу різних причин часто втрачає привабливість для підлітків, то зрозуміло стає активність підлітка в пошуку інших, привабливих видів діяльності і значимого соціального середовища. Способи організації творчої діяльності у різних гуртках забезпечують інтимно-особистісне спілкування в референтному оточенні. Найчастіше про вчителя обдаровані підлітки говорять, як про людину, чию думку про себе вони хотіли б змінити, людину, які й хотіли б щось довести. Можна припустити, що для обдарованої особистості рефлексія розвитку власних здібностей у творчості робить саме цю діяльність пріоритетною як спосіб отримання визнання оточуючих [4].

Зміни в інтелектуальній сфері виражаються передусім у розвитку абстрактного мислення, тобто у зміні співвідношень між конкретно-образним та абстрактним мисленням на користь останнього, в формуванні понятійного мислення. Таке мислення (теоретичне, рефлексивне) характерне передусім для юнацького віку, але починає розвиватись уже у молодших підлітків.

Мислення продукує гіпотетично-дедуктивні судження (тобто логічні міркування будуються на основі висунутих гіпотез). Розвивається здатність до розумових експериментів, до мисленне-

вого розв'язання задач на основі припущень тощо. Уміння оперувати гіпотезами при вирішенні інтелектуальних завдань – найважливіше досягнення підлітків в аналізі дійсності.

В одному з експериментів Ж. Піаже простежується процес вирішення підлітками складних пізнавальних завдань. Діти отримали 5 посудин із рідинами різного кольору. Завдання полягало в тому, щоб знайти комбінацію рідин, яка дає жовтий колір. На відміну від молодших школярів, які в аналогічній ситуації змішували рідини довільно, підлітки не діяли методом спроб і помилок. Навпаки, вони розраховували можливі комбінації змішування рідин, висували гіпотези про можливі результати і планомірно їх перевіряли. Провівши практичну перевірку своїх припущень, вони одержували результат, що був заздалегідь логічно обґрунтований [10].

Специфіка цього рівня мислення полягає й у тому, що його предметом є не лише розв'язання зовнішніх завдань, але й сам процес мислення, тобто воно стає рефлексивним.

Підлітковий вік у певному розумінні є унікальним, адже багато складових психіки підлітка знаходяться в стадії активного формування. Підлітків відрізняє підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Але головним є те, що саме в цьому віці відбувається інтенсивний розвиток логічного мислення (стадія формальних операцій, за Ж. Піаже), що визначальним чином впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому. Суттєві зрушення відбуваються і в розвитку самосвідомості, відбувається активне становлення особистості. Усе це в комплексі є гарною базою для розвитку креативних здібностей.

Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення.

Якщо творчість залежить від культури й утворення людини, то чи можна навчити творчості? Відповідь залежить від того, як визначити творчість. Можна навчити людей більшої гнучкості мислення, навчити їх набирати більше балів у тестах на творчість, більше «творчо» розв'язувати головоломки або зондувати наукові й філософські питання глибше, ніж раніше, але важко довести емпірично, що завдяки тільки одному навчанню з випадково обраної людини можна отримати генія [9; 12].

Розвиток інтелекту, за визначенням В. В. Клименко, виражається у зміні поведінки: інстинкти переходить у потяги; змінюються і взаємини між інтелектом, навичкою й інстинктом; спочатку елементи інтелекту укладені усередині інстинкту й навички, виявляються не стереотипними, змінюються відповідно ситуації; навички перебудовуються на основі інтелектуальної діяльності: за допомогою спеціального тренування й вправ навичка перетворюється на інтелектуальну операцію [4].

Навичка, що змінюється під впливом досвіду, особливо близька до інтелекту. При цьому інтелектуальна діяльність характеризується специфічною мотивацією: цікавості, допитливості, пізнавального інтересу, допитливості; цікавість є потребою, що виникає в процесі діяльності, що розчленовує й змінює предмети.

Реалізація засобами інтелекту мети досить складна: не рідко виникають такі наслідки, які не входили в наміри людини. «Хитрий» людський розум, здійснюючи мету, застосовує окрім живих засобів ще й зовнішні пристосування, людина як результат отримує зовсім не те, чого прагнула, не рідко – дещо протилежне наміру. Мета – є лише почуванням, образом або думкою, які мають відобразитися від деякого предмета. Тому предмет набуває форми мети, а, насправді, має виявити лише сутність того матеріалу, в який ця мета втілена. Психічна система раціонального пізнання – інтелект регулюється спонтанними дослідницькими імпульсами, викликаними цікавістю, допитливістю, практичною дією тощо [3].

Вивчаючи зв'язок інтелекту з креативністю, В. М. Дружинін приділяє важливе значення особистісному компоненту творчості (особистісним якостям творчих постатей) та робить спроби проаналізувати особливості перебігу творчого процесу як ментального акту. Такий підхід до вивчення феномену творчості є цінним з точки зору пояснення чуттєво-емоційного аспекту творчості [10].

Напевно найбільш протирічливою концепцією творчості є концепція Д. Б. Богоявленської. Визнавши небезпечність (для адекватного розкриття природи творчості) однобічного підходу в дослідженнях феномену творчості та прагнучи до уникнення «однобічності», Богоявленська Д. Б. визначає творчість як «похідну інтелекту, заломленого через мотиваційну структуру, яка або гальмує, або стимулює його прояв» [3]. Але зазначаючи про важливість для творчості неінтелектуальних (особистісних, мотиваційних) чинників розумової діяльності, Д. Б. Богоявленська приділяє увагу переважно чиннику інтелектуальному (розумовим здібностям).

Д. Б. Богоявленська виділяє особливу «інтелектуальну» одиницю дослідження творчості – інтелектуальну активність, яка (за думкою Д. Б. Богоявленської) поєднує в собі інтелектуальні та не інтелектуальні чинники, але не зводиться до жодного з них. Розумові здібності є фундамен-

том інтелектуальної активності, але проявляються лише через задіяння мотиваційної структури особистості [3].

Проявом інтелектуальної активності Д. Б. Богоявленська виділяє інтелектуальну ініціативу та робить її предметом своїх досліджень. Під інтелектуальною ініціативою розумілося продовження не просто розумової роботи, а пізнавальної діяльності, яку не обумовлюють ані практичні потреби, ані зовнішні, суб'єктивні оцінки роботи. Також Д. Б. Богоявленська розробила оригінальну методику «Креативне поле» та встановила рівні інтелектуальної активності:

- стимульно-продуктивний,
- пасивний рівень
- евристичний рівень;
- креативний, вищий рівень [3].

У результаті експериментальних досліджень Д. Б. Богоявленської, на стимульно-продуктивному рівні інтелектуальної активності опинилися учні з високими розумовими здібностями та блискучими знаннями з учбових предметів, але з тенденцією до самоствердження, до уникнення невдач. Це надало можливість зробити висновок про головну перепону на шляху до творчості – деформацію мотиваційної структури особистості. Таким чином Д. Б. Богоявленська виявила безпосередній зв'язок рівнів інтелектуальної активності (як прояву творчості) з моральними якостями особистості.

Концепція Д. Б. Богоявленської є цілісною та охоплюючою різні аспекти феномену творчості, але з переважаючим акцентуванням інтелектуального компоненту.

Питання є головним стимулом до пізнавальної та дослідницької активності, які М. М. Ніколаєнко вважає складовими початкових етапів розвитку творчості. Пізнавальний розвиток він трактує як творчий процес, внутрішнє джерело розвитку творчості вбачає в пізнавальних потребах. Пізнавальні потреби спонукають людину до творчої активності [23].

С. Д. Максименко вважає творчу активність основою творчих здібностей. Зробивши процес формування творчої активності (як одиниці творчих здібностей) предметом своїх досліджень, С. Д. Максименко використав експериментально-генетичний метод. Як підсумок циклу проведених досліджень, С. Д. Максименко виділив чинники, що тісно пов'язані з інтелектуальною активністю – цілесамостійність та самостійність суб'єкта в процесі вирішення проблемних завдань [17].

Майже в усіх вітчизняних дослідженнях проблематики творчості можна спостерігати два моменти: по-перше – прагнення дослідників визначити «одиницю» творчості, або її першооснову; по-друге – спроби пояснити процес протікання творчості, та виділити його загальні закономірності.

Для зарубіжних вчених інтелектуального напрямку в дослідженнях феномену творчості, характерними рисами є більша варіативність поглядів щодо області творчості.

Один із засновників гештальтпсихології, відомий німецький психолог М. Вертгеймер розробив концепцію розвитку продуктивного творчого мислення при використанні активного пошуку способів цілісного бачення завдання. За даними М. Вертгеймера увесь продуктивний мисленнєвий процес є пронизаним творчою енергією. На першій стадії (коли виникає тема) з'являється почуття необхідності розпочати роботу, це почуття мобілізує творчі сили. Після усвідомлення проблеми всі сили спрямовуються на створення її образно-концептуальної моделі (тобто цілісного образу проблеми). Сама робота над вирішенням проблеми протікає неусвідомлене, на інтуїтивному рівні, її результатом є виникнення ідеї рішення (інсайт). Завершальною стадією є виконавча робота, яка також потребує залучення творчих сил, хоча вже на іншому рівні. Таким чином М. Вертгеймер визначає, що нова думка (рішення проблемної ситуації) з'являється не у вигляді допустимого припущення, загального твердження або віри, а як «інтуїція»: знаходження та розгляд в структурованій фігурі внутрішнього зв'язку [14].

Дж. Гілфорд, один з «піонерів» вивчення загальних творчих здібностей, в результаті своїх чиннико-аналітичних досліджень природи інтелекту розробив категорії дивергентного і конвергентного мислення. Конвергентне мислення приводить до єдиного правильного рішення, обумовленого даними фактами, дивергентне мислення є менш обмеженим заданими фактами, воно допускає зміну шляхів рішення проблеми і приводить до випадкових результатів і висновків [25].

Пізніше Дж. Гілфорд розвинув концепцію креативності, як універсальної пізнавальної творчої здібності, основою якої було визначено дивергентне мислення, виділені були наступні параметри креативності:

- 1) здатність до постановки проблем;
- 2) здатність до генерування великої кількості ідей;
- 3) гнучкість думки – здатність до продукування різноманітних ідей;

- 4) оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно;
- 5) здатність вирішувати проблеми (здатність до аналізу і синтезу) [19].

П. Торранс, услід за Дж. Гілфордом, пояснює креативність в термінах мислення, розуміючи творче мислення як «процес відчуження труднощів, проблем, нестачі інформації, побудови здогадів та формулювання гіпотез, що стосуються виявлених недоліків» [25].

У 11–12 років практично всі діти направляють свою дослідницьку активність на формулювання пошукових питань. Це відбувається тому, що школярі намагаються зрозуміти й осмислити причинно-наслідкові зв'язки й закони появи різних подій.

Дослідницька активність дітей на етапі причинного мислення характеризується двома якостями: зростанням самостійності розумової діяльності й критичності мислення. Завдяки самостійності дитина навчається керувати своїм мисленням: ставити дослідницькі цілі, висувати гіпотези причинно-наслідкових залежностей, розглядати відомі їй факти з позицій висунутих гіпотез. Ці здатності, без сумніву, є основними передумовами розвитку творчого потенціалу на етапі причинного мислення. Критичність мислення проявляється в тому, що діти починають оцінювати свою й чужу діяльність із погляду законів і правил природи та суспільства.

З одного боку, завдяки усвідомленню дітьми правил і законів, їхня творча діяльність стає більш осмисленою, логічною, правдоподібною. З іншого боку, критичність може перешкодити творчості, тому що на цьому етапі висунування гіпотези вона може здатися нереальною і буде відкинута. Подібні самообмеження звужують можливості появи нових, оригінальних ідей.

Едвард де Боно розглядає проблему свідомого керування творчою діяльністю шляхом активізації здібностей до творчого мислення. Творчість Едвард де Боно розуміє дуже широко, виділивши спеціальний термін – «латеральне мислення» (тобто нешаблонне мислення), яке є доступним для кожного, хто прагне до нових ідей. Творче мислення являє собою різновид латерального мислення, та потребує спеціальних здібностей, навіть таланту.

Едвард де Боно визначає різницю між шаблонним і нешаблонним (латеральним) мисленням: при шаблонному мисленні логіка управляє розумом, тоді як при нешаблонному – логіка обслуговує розум.

Дж. І. Ніренберг здатністю до творчості уявляє здатність до творчого мислення, яке є складовою частиною людського інтелекту. Для ефективної творчої діяльності Ніренберг пропонує чотири основні прийоми мислення, які доступні будь-якій людині:

- 1) структурування;
- 2) упорядкування;
- 3) визначення співвідношень;
- 4) зміна точок зору.

Могутнім засобом творчості Дж. І. Ніренберг називає зміну точки зору, вважаючи, що «точка зору – це двері у творчість, які можуть бути або відкритими, або закритими» [14].

Пізніше Дж. І. Ніренберг виділив додаткові прийоми стимулювання творчого мислення:

- метод мозкового штурму (запропонований Осборном у 1941р.);
- синектика (поєднання різних, на перший погляд незначних, елементів);
- творче використання сновидінь.

Дж. І. Ніренберг вважає міфом думку, що творчі здібності і творчий потенціал властиві лише геніям, підтримуючи вислів, що невміння людини використовувати природжені здібності до творчості є наслідком або байдужності, або боязкості показатися смішним, та є зрадою самого себе [25].

Визначаючи місце та роль інтелекту в структурі творчої активності особи, слід наголосити на його здатності виконувати адаптивну функцію, створювати гнучку і водночас стійку рівновагу в поведінці людини. Інтелект спроможний виконувати свою роль лише за його трансформації під впливом соціального життя.

Гайес (Hayes, 1978) вважав, що творчість можна розширити такими засобами:

1. *Розвиток бази знань.* Міцна підготовка в науках, літературі, мистецтві й математиці дає творчій особистості більший запас інформації, з якої виробляється її талант. Усі творчі люди витратили багато років, збираючи інформацію й удосконалюючи свої базові навички. Вивчаючи творчих художників і вчених, Енн Ро (Anne Roe, 1946, 1953) виявила, що серед групи людей, яких вона вивчала, єдиною загальною рисою було бажання працювати незвичайно ретельно.

2. *Створення правильної атмосфери для творчості.* Якийсь час назад у моду ввійшов прийом «мозкового штурму». Суть його полягає в тому, що група людей генерує якнайбільше ідей, не висловлюючи критики на адресу інших членів. Цей прийом не тільки дозволяє з великою кількістю ідей розв'язати проблеми, його також можна використати на індивідуальній основі

з метою полегшити розвиток творчої ідеї. Найчастіше генерувати незвичайні рішення нам заважають інші люди або наша власна обмеженість.

3. *Пошук аналогій*. Як показали деякі дослідження, люди не розпізнають ситуації, коли нове завдання подібне зі старим, рішення якої вони вже знають. Намагаючись сформулювати творче рішення завдання, важливо згадати аналогічні завдання, з якими ви можливо вже зустрічалися [27].

На підставі аналізу результатів досліджень можна виділити чинники, що впливають на рівень внутрішньої мотивації до творчості:

- інтеріоризовані особистістю ціннісно-орієнтовані установки;
- самооцінка;
- стабільність емоційного стану.

Стимулювання прояву креативності можливе в разі зовнішнього впливу на зазначені чинники, хоча, звичайно, такий вплив не гарантує повного розкриття творчого потенціалу.

Також при заняттях творчою діяльністю розвиваються творчі здібності й творчий потенціал. Отже, при вирішенні питання психологічного явища творчого потенціалу особистості важливо (у методологічному плані) чітко розрізнити задатки та здібності. Термін «здібності», незважаючи на його давнє й широке застосування в психології, визначається в літературі неоднозначно. Поширеним є таке визначення:

Здібності – це те, що не зводиться до знань і навичок, але забезпечує їхнє швидке придбання, закріплення й ефективне використання на практиці.

Значний внесок у розробку загальної теорії здібностей вніс учений Б. М. Теплов. У поняття «здібності», на його думку, покладено три ідеї.

По-перше, під здатностями він розуміє індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людини від іншої.

По-друге, здібностями називають не будь-які індивідуальні психологічні особливості, а лише такі, які мають причетність до успішності виконання якої-небудь діяльності.

По-третє, поняття «здібність» не зводиться до тих знань, навичок й умінь, які вже вироблені в даної людини.

Здібності, вважає Б. М. Теплов, не можуть існувати інакше, як у постійному процесі розвитку. Здатність, що не розвивається на практиці, згодом втрачається, тому що людина перестає нею користуватися.

Тільки завдяки постійним вправам, пов'язаним із систематичними заняттями, ми підтримуємо й розвиваємо далі здатності [10; 23].

Отже, здібності людини поділяють на природні (родові), або загальні та набуті, або спеціальні здібності. Як природні, так і набуті, вони виявляються у вигляді творчих. Правильною є думка про те, що здібність не може виникнути поза відповідною конкретною діяльністю. З цього посилення можна зробити два висновки: по-перше, спеціальні здібності виникають на базі конкретної діяльності; по-друге, конкретна діяльність ґрунтується на загальній здібності до діяльності взагалі. Спеціальні здібності не тільки виявляються в діяльності, вони створюються і реалізуються у конкретних видах діяльності. Врешті-решт, це є своєрідна форма прояву загальних родових людських якостей у конкретних соціальних умовах. Здібності не є незмінними властивостями людини, вони існують у розвитку. Будь-яка нормальна людина володіє здатністю до свідомих цілеспрямованих дій, спілкування, розвитку інтелектуальних, вольових і емоційних якостей. Здібності проявляються як індивідуальні особливості особи, що є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного роду діяльності [6].

Специфічною рисою здібностей є те, що вони не можуть виявлятися без природжених задатків, їх розвиток обумовлений певними спадковими якостями. Під задатками слід розуміти первинну природну основу здібності, ще не розвинену, але таку, що дає себе знати при перших же спробах діяльності. Навіть здатність до «праці взагалі» за своєю якісною характеристикою є психічним явищем. Лише на основі людської діяльності вона перетворюється у соціальну якість особи. Здатності особистості у своїй основі є узагальненими результатами діяльності та її потенціалами.

Здібності найбільш повно передають міць людських можливостей. Особа накопичує в собі потенційні засоби діяльності, що приводяться в рух потребами. Потреба де термінується внутрішніми явищами – задатками, схильностями, нахилами, бажаннями, прагненнями [19].

ВИСНОВКИ

Потреби є джерелами активності особи, вони відбивають її стан. Особистісні можливості набувають зовнішнього прояву за допомогою загальних та спеціальних здібностей. Здібності

являють собою розвиток індивідуальних задатків, певної продуктивної сили. Потреби і здібності створюють сторони діалектичної суперечності, за якої реалізація потенційних здібностей приводить до задоволення потреб і, навпаки, потреби адекватно реагують на розвиток здібностей. Водночас можна говорити про здібності як діяльні потреби і потреби як цілеспрямовані здібності. Однак, як і в будь-якій суперечності, тут наявна провідна ланка – нею виступає потреба. Вона і становить спонукальну силу, виконуючи функції творчого потенціалу, соціальний вияв якого відкривається у різних видах предметної діяльності. Таким чином розмаїтість форм вияву творчого потенціалу залежить від наявності здібностей і потреб у структурі окремої особистості.

Чинниками розвитку творчої активності особи є діяльність, потреба, здібність. Здібності впливають на зміст індивідуального творчого потенціалу, який в процесі діяльності визначається межею індивідуальних потреб.

1. Творчий потенціал підлітків, проявляється не тільки у видах діяльності, що традиційно відносять до творчих, але й у поведженні та будь-яких життєвих ситуаціях, у яких є присутня новизна й невизначеність.

2. Творчий потенціал проявляється не в одиничній здатності. Це комплекс особливостей інтелекту і якостей особистості, а також загальна життєва позиція людини. Він не зводиться до якоїсь одиничної психологічної якості, ні до спеціальних творчих здатностей (художнім, музичним т тому подібне).

3. Творчий потенціал не специфічний, він не є жорстко пов'язаним з конкретними видами діяльності, а може активізуватися в самих різних ситуаціях. Тренування й розвиток творчого потенціалу підлітків у якомусь одному виді діяльності ведуть до того, що він починає свій прояв й в інших видах діяльності.

4. Творчий потенціал як система творчих здатностей може розглядатися в психологічній науці в декількох ракурсах: як характеристика інтелектуальної сфери, як самостійна якість мислення, як система особистісних якостей. Творча активність – поведінкові прояви, які не визначаються зовнішньою стимуляцією, а є для особистості самоцінністю. Творча активність підлітків проявляється в ціннісній і мотиваційній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алферов А. Д. Психология развития школьника / А. Д. Алферов. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 738 с.
2. Ануфриев А. Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей : практич. пособ. / А. Ф. Ануфриев, С. Н. Костромина. – М. : Ось-89, 2003. – 272 с.
3. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
4. Волков Б. С. Психология развития человека: учеб. пособие / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – М. : Академический Проект, 2004. – 224. с.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психол. очерк / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1991. – 92 с.
6. Гильбух Ю. З. Умственно одаренный ребенок / Ю. З. Гильбух // Психология, диагностика, педагогика. – К. : Лыбидь, 1992. – 194 с.
7. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Давыдов. – М. : Академия, 2004. – 288 с.
8. Дорфман Л. Я. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве / Л. Я. Дорфман, Г. В. Ковалёва // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 101–106.
9. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я / А. Миллер. – М. : Академический проект, 2003. – 284 с.
10. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2007. – 368 с.
11. Ермолова В. М. Оцінювання навчальних досягнень

REFERENCES

1. Alferov A. D. Psihologija razvitija shkol'nika / A. D. Alferov. – Rostov n/D. : Feniks, 2000. – 738 s.
2. Anufriev A. F. Kak preodolet' trudnosti v obuchenii detej: praktich. posob. / A. F. Anufriev, S. N. Kostromina. – M. : Os'-89, 2003. – 272 s.
3. Bogojavlenskaja D. B. Puti k tvorčestvu / D. B. Bogojavlenskaja. – M. : Znanie, 1981. – 96 s.
4. Volkov B. S. Psihologija razvitija cheloveka: ucheb. posobie / B. S. Volkov, N. V. Volkova. – M. : Akademicheskij Proekt, 2004. – 224. s.
5. Vygotskij L. S. Voo brazhenie i tvorčestvo v detskom vozraste : psihol. ocherk. / L. S. Vygotskij – M. : Prosveshhenie, 1991. – 92 s.
6. Gil'buh Ju. Z. Umstvenno odarennyj rebenok / Ju. Z. Gil'buh // Psihologija, diagnostika, pedagogika. – K. : Lybid', 1992. – 194 s.
7. Davydov V. V. Problemy razvivajushhego obuchenija. Opyt teoreticheskogo i jeksperimental'nogo psihologicheskogo issledovanija / V. V. Davydov – M. : Akademiya, 2004. – 288 s.
8. Dorfman L. Ja. Osnovnye napravlenija issledovanij kreativnosti v nauke i iskusstve / L. Ja. Dorfman, G. V. Kovaljova // Voprosy psihologii. – 1999. – № 2. – S. 101–106.
9. Drama odarennogo rebenka i poisk sobstvennogo Ja / A. Miller. – M. : Akademicheskij proekt, 2003. – 284 s.
10. Druzhinin V. N. Psihologija obshhijh sposobnostej / V. N. Druzhinin. – SPb. : Piter, 2007. – 368 s.
11. Jermolova V. M. Ocinjuvannja navchal'nyh dosjagnen'

- учнів / В. М. Єрмолова // Початкова школа. – 2004. – № 43. – С. 5–7.
12. Коваль Т. В. Одаренный ребенок нуждается в комфорте : Практический опыт педагогической работы с одаренными детьми / Т. В. Коваль // Лицейское и гимназическое образование. – 1999. – № 6. – С. 14–68.
 13. Клег Б. Интенсивный курс по развитию творческого мышления / Б. Клег, П. Бич. – М. : Астрель; АСТ, 2004. – 392 с.
 14. Лебедева Л. Д. Проблемы одаренности / Л. Д. Лебедева // Образование. – 2000. – № 1. – С. 115–118.
 15. Лейтес Н. С. Возрастная одаренность школьников // Прикладная психология и психоанализ. – 2002. – № 4. – С. 60–74.
 16. Лосева А. А. Психологическая диагностика одаренности: учеб. пособие / А. А. Лосева. – М. : Академический Проект : Трикта, 2004. – 176 с.
 17. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – К. : Форум, 2000. – 543 с.
 18. Моляко В. О. Особливості стратегіальної організації свідомості технічно обдарованої особистості / В. А. Моляко, О. Л. Музика // Духовність як основа консолідації суспільства. Міжвідомчий наук. зб. – К. : Інститут «Проблеми людини», 1999. – Т.16. – С. 131–136.
 19. Мони́на Г. Ох уж эти одаренные дети. Талант и синдром дефицита внимания : двойная исключительность / Г. Мони́на, М. Рузина. – М. : Сфера, 2010. – 128 с.
 20. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина. – М. : Академия, 2004. – 456 с.
 21. Никитин Б. П. Ступеньки творчества или развивающие игры / Б. П. Никитин. – М. : Просвещение, 1990. – 160 с.
 22. Никитина А. В. Развитие творческих способностей учащихся / А. В. Никитина // Начальная школа. – 2001. – № 10. – С. 34–39.
 23. Николаенко Н. Н. Психология творчества : учеб. пос. / Н. Н. Николаенко. – СПб. : Речь, 2005. – 277 с.
 24. Овчинникова Т. Н. Личность и мышление ребенка : диагностика и коррекция / Т. Н. Овчинникова. – М. : Академический Проект, 2004. – 192 с.
 25. Одаренные дети / Общ. ред. Г. В. Бурменской, В. М. Слущкого. – М. : Прогресс, 1991. – 164 с.
 26. Панов В. И. Одаренные дети : выявление – обучение – развитие / В. И. Панов // Педагогика. – 2001. – № 4. – С. 30–44.
 27. Перкинс Д. Н. Творча обдарованість як психологічне поняття // Суспільні науки за рубежем. Сер. «Науковедення» / Д. Н. Перкинс. – 1988. – № 4. – С. 88–92.
 28. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості / Р. В. Піхманець. – К. : Наук. думка, 1991. – 164 с.
 29. Психологічна діагностика мислення, інтелекту, креативності дитини // Психологічний інструментарій. – К. : Главник, 2003. – 314 с.
 30. Психологические предпосылки творческого мышления : по автобиографическим материалам П. А. Флоренского // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 128–141.
 31. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології : навч.-метод. посіб. / В. В. Рибалка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
 32. Савенков А. И. Ваш ребенок талантлив / А. И. Савенков. – М. : Мир, 2004. – 128 с.
 33. Koval' T. V. Odarennyy rebenok nuzhdaetsja v diskomforte: Prakticheskij opyt pedagogicheskoy raboty s odarennymi det'mi / T. V. Koval' // Licejskoe i gimnazicheskoe obrazovanie. – 1999. – № 6. – С. 14–68.
 34. Kleg B. Intensivnyj kurs po razvitiju tvorcheskogo myshlenija / B. Kleg, P. Bich. – M. : Astrel'; AST, 2004. – 392 s.
 35. Lebedeva L. D. Problemy odarennosti / L. D. Lebedeva // Obrazovanie. – 2000. – № 1. – S. 115–118.
 36. Lejtes N. S. Vozrastnaja odarennost' shkol'nikov // Prikladnaja psihologija i psihoanaliz. – 2002. – № 4. – S. 60–74.
 37. Loseva A. A. Psihologicheskaja diagnostika odarennosti: ucheb. posobie / A. A. Loseva. – M. : Akademicheskij Proekt : Triksta, 2004. – 176 s.
 38. Maksymenko S. D. Zagal'na psihologija / S. D. Maksymenko. – K. : Forum, 2000. – 543 s.
 39. Moljako V. O. Osoblyvosti strategial'noi' organizacii' svidomosti tehnicno obdarovanoi' osobystosti / V. A. Moljako, O. L. Muzyka // Duhovnist' jak osnova konsolidacii' suspil'stva. Mizhvidomchij nauk. zb. – K. : Instytut «Problemy ljudynty», 1999. – T.16. – S. 131–136.
 40. Monina G. Oh uzhi jety odarennye deti. Talant i sindrom deficita vnimanija: dvojnaja iskljuchitel'nost' / G. Monina, M. Ruzina. – M. : Sfera, 2010. – 128 s.
 41. Muhina V. S. Vozrastnaja psihologija : fenomenologija razvitija, detstvo, otrochestvo / V. S. Muhina. – M. : Akademija, 2004. – 456 s.
 42. Nikitin B. P. Stupen'ki tvorcestva ili razvivajushhie igry / B. P. Nikitin. – M. : Prosveshhenie, 1990. – 160 s.
 43. Nikitina A. V. Razvitie tvorcheskih sposobnostej uchashhajsja / A. V. Nikitina // Nachal'naja shkola. – 2001. – № 10. – S. 34–39.
 44. Nikolaenko N. N. Psihologija tvorcestva : ucheb. pos. / N. N. Nikolaenko. – SPb. : Rech', 2005. – 277 s.
 45. Ovchinnikova T. N. Lichnost' i myshlenie rebenka : diagnostika i korrekcija / T. N. Ovchinnikova. – M. : Akademicheskij Proekt, 2004. – 192 s.
 46. Odarennye deti / Obshh. red. G. V. Burmenskoj, V. M. Sluckogo. – M. : Progress, 1991. – 164 s.
 47. Panov V. I. Odarennye deti: vyjavlenie – obuchenie – razvitie / V. I. Panov // Pedagogika. – 2001. – № 4. – S. 30–44.
 48. Perkyns D. N. Tvorchja obdarovanist' jak psihologichne ponjattja // Suspil'ni nauky za rubezhem. Ser. «Naukovedenye» / D. N. Perkyns – 1988. – № 4. – S. 88–92.
 49. Pihmanec' R. V. Psihologija hudozhn'oi' tvorchosti / R. V. Pihmanec'. – K. : Nauk. dumka, 1991. – 164 s.
 50. Psihologichna diagnostyka myslennja, intelektu, kreatyvnosti dytyny // Psihologichnyj instrumentarij. – K. : Glavnyk, 2003. – 314 s.
 51. Psihologicheskie predposylki tvorcheskogo myshlenija : po avtobiograficheskim materialam P. A. Florenskogo // Mir psihologii. – 2001. – № 1. – S. 128–141.
 52. Rybalka V. V. Metodologichni pytannja naukovoi' psihologii' : navch.-metod. posib. / V. V. Rybalka. – K.: Nika-Centr, 2003. – 204 s.
 53. Savenkov A. I. Vash rebenok talantliv / A. I. Savenkov. – M. : Mir, 2004. – 128 s.

- ков. – Ярославль : Академия развития, 2002. – 352 с.
- | | |
|--|--|
| <p>33. Шопіна М. О. Підвищення ефективності творчого потенціалу молодшого школяра. Як підвищити навчальну успішність кожної дитини : наук. метод. посіб. / М. О. Шопіна. – Луганськ : СПД Резніков, 2008. – 64 с.</p> <p>34. Шопіна М. О. Творчий потенціал молодшого школяра. Психологічні особливості розвитку / М. О. Шопіна, Т. О. Піроженко // Початкова освіта. – 2010, червень. – № 23 (551). – 35 с.</p> <p>35. Шопіна М. О. Розвиток творчого потенціалу дітей шкільного віку: наук. метод. посіб. / М. О. Шопіна. – Луганськ : СПД Резніков, 2010. – 92 с.</p> | <p>Jaroslavl' : Akademija razvitija, 2002. – 352 s.</p> <p>33. Shopina M. O. Pidvyshhennja efektyvnosti tvorchogo potencialu molodshogo shkoljara. Jak pidvyshhyty navchal'nu uspishnist' kozhnoi' dytyny: nauk. metod. posib. / M. O. Shopina. – Lugans'k : SPD Rjeznikov, 2008. – 64 s.</p> <p>34. Shopina M. O. Tvorchyj potencial molodshogo shkoljara. Psyhologichni osoblyvosti rozvytku / M. O. Shopina, T. O. Pirozhenko // Pochatkova osvita. – 2010, červen'. – № 23 (551). – 35 s.</p> <p>35. Shopina M. O. Rozvytok tvorchogo potencialu ditej shkil'nogo viku: nauk. metod. posib. / M. O. Shopina. – Lugans'k : SPD Rjeznikov, 2010. – 92 s.</p> |
|--|--|

Стаття надійшла до редакції 30.05.2012 р.